

अष्टको वैश्वामित्रः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्।

असावि सोमः पुरुहूत तुभ्यं हरिभ्यां यज्ञमुप याहि तूयम्।

तुभ्यं गिरो विप्रवीरा इयाना दधन्विरेन्द्र पिबा सुतस्य ॥ १०.१०४.०१

सोमः- रसः। पुरुहूत- बहुभिहूतेन्द्र। तुभ्यम्- त्वदर्थम्। असावि- निष्पादितः। तूयम्- क्षिप्रम्।
हरिभ्याम्- आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्वाभ्याम्। यज्ञम्- अस्मदुपासनम्। उप याहि- आगच्छ।
विप्रवीराः- मेधाविनः समर्थाः। इयानाः- प्रपन्नाः। तुभ्यम्- त्वदर्थम्। गिरः- मन्त्रान्। दधन्विरे-
धारयन्ति। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। सुतस्य- निष्पन्नं रसम्। पिब- अनुभव ॥१॥

अप्सु धूतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व।

मिमिक्षुर्यमद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वर्धस्व मदमुक्थवाहः ॥ १०.१०४.०२

हरिवः- आकर्षणशक्तिभूताश्वयुक्त। इह- अत्र। नृभिः- उपासकैः। अप्सु- जीवोदकेषु। धूतस्य-
कम्पितम्। सुतस्य- निष्पादितं रसम्। पिब- अनुभव। जठरम्- हृदयम्। पृणस्व- पूरय। सीदन्
वनस्य जठरे पुनानः, भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्चसो दिवे दिवे सहुरिः स्तन्नबाधित इत्यादिषु मन्त्रेषु
जठरशब्दस्य मध्यभाग इति लक्षणया सारः स्वरूपं हृदयमिति वार्थः। इन्द्र- परमेश्वर। तुभ्यम्-
त्वदर्थम्। अद्रयः- ग्रावोपलक्षितजडाः। मिमिक्षुः- रसं सेक्तुमैच्छन्। तेभिः- तैरद्रिभिः। उक्थवाहः-
हे मन्त्रैरुह्यमान। मदम्- भवद्धर्षम्। वर्धस्व ॥२॥

प्रोग्रां पीतिं वृष्ण इयमि सत्यां प्रयै सुतस्य हर्यश्च तुभ्यम्।

इन्द्र धेनाभिरेह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्या गृणानः ॥ १०.१०४.०३

हर्यश्च- हे प्राणाश्च। प्रयै- प्रगत्यै। सत्याम्। उग्राम्- वीर्यसम्पन्नम्। सुतस्य- रसस्य। पीतिम्-
अनुभूतिम्। वृष्णे- वर्षकाय। तुभ्यम्। प्र इयमि- प्रेरयामि। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। इह- अत्र।
धेनाभिः- वाग्भिः। विश्वाभिः- सर्वाभिः। धीभिः- धारणाभिः। शच्या- प्रज्ञया। गृणानः- स्तुतः।
मादयस्व- तृप्यस्व। मद तृप्तियोगे ॥३॥

ऊ॒ती श॒चीव॒स्तव॒ वी॒र्ये॒ण व॒यो द॒धाना॒ उ॒शिज॒ ऋ॒त॒ज्ञाः ।

प्र॒जाव॑दिन्द्र॒ मनु॑षो दुरो॒णे त॒स्थुर्गु॑णन्तः स॒धमा॑द्यासः ॥ १०.१०४.०४

शचीवः- हे प्रजावन् । इन्द्र- परमेश्वर । ऊती- रक्षया । तव- ते । वीर्येण । प्रजावत्- सन्ततियुक्तम् ।
वयः- अन्नम् । दधानाः- धरन्तः । उशिजः- मन्त्रकामा मेधाकामा वा । वशेरिङ् उशिक् । ऋतज्ञाः-
सत्यज्ञाः । मनुषः- मनुष्यस्य । दुरोणे- यज्ञसदने । गुणन्तः- स्तुवन्तः । सधमाद्यासः- सह
माद्यन्तः । तस्थुः- तिष्ठन्ति ॥४॥

प्रणी॑तिभिष्टे ह॒र्यश्च॒ सु॒ष्टोः सु॒षुम्न॑स्य पुरु॒रुचो॒ जना॑सः ।

मं॒हि॒ष्ठा॒मृति॑ वि॒तिरे॒ द॒धानाः॒ स्तो॒तार॑ इन्द्र॒ तव॒ स॒नृता॑भिः ॥ १०.१०४.०५

हर्यश्च- प्राणाश्च । सुष्टोः- सुष्ठु स्तूयमानस्य । सुषुम्नस्य- सुसुखस्य । पुरुरुचः- प्रभूतप्रकाशयुक्तस्य ।
ते- तव । प्रणीतिभिः- प्रकर्षनीतिभिः । तव- ते । सनृताभिः- प्रियसत्यवाग्भिः । स्तोतारः ।
जनासः- जनाः । वितिरे- अन्येभ्यो वितरणाय । मंहिष्ठाम्- महतीम् । ऊतिम्- रक्षाम् । दधानाः-
धारयन्ति ॥५॥

उ॒प ब्र॒ह्मा॒णि ह॒रिवो॒ हरि॑भ्यां सोम॒स्य या॒हि पी॒तये॑ सु॒तस्य॑ ।

इन्द्र॑ त्वा य॒ज्ञः क्ष॑ममाणमान॒ङ्गाश्चो॑ अस्य॒ध्वर॑स्य प्र॒केतः॑ ॥ १०.१०४.०६

हरिव- प्राणाश्च । सुतस्य सोमस्य पीतये- रसानुभूतये । हरिभ्याम्- प्राणोपलक्षिताश्वाभ्याम् ।
ब्रह्माणि- मन्त्रान् । उप याहि- आगच्छ । इन्द्र- ईशनाधिदैवत । क्षममाणम्- क्षमाशीलम् । त्वा-
भवन्तम् । यज्ञः- अस्मदुपासनम् । आनट्- व्याप्नोति । अस्य- एतस्य । अध्वरस्य-
ध्वररहितोपासनस्य । प्रकेतः- प्रकर्षेण ज्ञाता सन् । दाश्वान्- दाता । असि- भवसि ॥६॥

स॒हस्र॑वाजम॒भिमा॑तिषाहं सु॒तेर॑णं म॒घवा॑नं सु॒वृक्ति॑म् ।

उ॒प भू॑षन्ति गि॒रो अ॒प्रती॑तमिन्द्रं नम॒स्या ज॑रितुः प॒नन्त॑ ॥ १०.१०४.०७

सहस्रवाजम्- प्रभूतान्नम् । अभिमातिषाहम्- अहङ्काराभिभवितारम् । सुतेरणम्- रसे रममाणम् ।
मघवानम्- सम्पद्वन्तम् । सुवृक्तिम्- शोभनस्तुतिवेद्यम् । अप्रतीतम्- अप्रतिगतम् । इन्द्रम्-

परमेश्वरम् । गिरः- वाचः । उप भूषन्ति- मण्डयन्ति । जरितुः- रसनिष्पादकस्य । नमस्याः-
स्तुतयः । पनन्त- स्तुवन्ति ॥७॥

सप्तापौ देवीः सुरणा अमृक्ता याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पूर्भित् ।

नवतिं स्रोत्या नव च स्रवन्तीर्देवेभ्यो गातुं मनुषे च विन्दः ॥ १०.१०४.०८

सप्तापः- भूर्भुवःसुवर्महर्जनस्तपःसत्यमिति सप्तभूमिकाः ।

अन्नप्राणमनोविज्ञानानन्दचित्सदात्मिकाः । तत्साधनाय या मूलशक्तिधारा धावन्ति ताः सप्तापः ।
देवीः- दिव्याः । सुरणाः- सुष्ठु रममाणाः । अमृक्ताः- अहिंसिताः । याभिः । इन्द्र- ईशनाधिदैवत ।
पूर्भित्- तदावारकभेदकः सन् । सिन्धुम्- समुद्रं चित्तसमुद्रं वा । समुद्रे हृदीति श्रुतेः । अतरः-
अवर्धयः । नव नवतिं स्रवन्तीः स्रोत्याः- प्रभूतजीवोदकशक्तिधाराणाम् । गातुम्- मार्गम् । देवेभ्यः ।
मनुषे- मनुष्येभ्यः । च । विन्दः- अलभथाः ॥८॥

अपो महीरभिश्स्तेरमुञ्चोऽजागरास्वधि देव एकः ।

इन्द्र यास्त्वं वृत्रतूर्ये चकर्थ ताभिर्विश्वायुस्तन्व पुपुष्याः ॥ १०.१०४.०९

अभिश्स्तेः- वृत्रहिंसातः । महीः- महतीः । अपः- आधारशक्तिधाराः । अमुञ्चः- विमोचितवान् ।
आसु- अप्सु जीवोदकेषु । अधि । देव एकः । अजागः- अप्रमत्तो भवसि । इन्द्र- परमेश्वर । याः ।
त्वम् । वृत्रतूर्ये- आवरणभेदने । चकर्थः- मोचितवान् । ताभिः । विश्वायुः- सर्वोर्जीवनः सन् ।
तन्वम्- स्वतनुमथवाश्रितानां तनुम् । पुपुष्याः- पोषितवान् ॥९॥

वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेना पुरुहूतमीदृि ।

आर्दयद्वृत्रमकृणोदु लोकं संसाहे शक्रः पृतना अभिष्टिः ॥ १०.१०४.१०

वीरेण्यः- वीरैः प्रपन्नः । क्रतुः- सत्सङ्कल्पः । सुशस्तिः- शोभनस्तुतिसम्पन्नः । इन्द्रः । उतापि-
अपि च । धेना- वाक् । पुरुहूतम्- इन्द्रम् । ईदृि- स्तौति । वृत्रम्- आवरणम् । आर्दयत्- बिभेद ।
उ- अपि च । लोकम्- प्रकाशम् । अकृणोत्- अकरोत् । अभिष्टिः- अभियाता सन् । शक्रः-
शक्तिमानिन्द्रः । पृतनाः- शत्रुसेनाः । संसाहे- अभ्यभवत् ॥१०॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ।

शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम्॥ १०.१०४.११

पूर्वं व्याख्यातम् ॥११॥